

SZÉKELY TÁJSZÓK EGYBEVETÉSE MAGYARORSZÁGI MEGFELELŐJÜKKEL.

A székelység eredetének kérdésében fontos, mint ismeretes, a székely nyelvjárások anyagának egybevetése is a többi magyar nyelvjárásokéval. Itt főként néhány udvarhelymegyei tájszót vetek egybe a nyugati magyarság megfelelő tájszavaival s ezzel tovább szaporítom idevonatkozó eddigi eredményeimet.*

Az adatokat *abc* rendben közlöm, s különösen a keresztúr-vidéki népnyelvből és inkább azokat veszem, melyek a keleti székelytől (Kel. Szék. = háromszéki, csíki, stb.) többé-kevésbé eltérnek s amelyeknek megfelelőit viszont — alak és jelentés szerint s sokszor szólásaikban is — megtaláljuk a nyugati magyar nyelvjárásokban, ha kissé tovább fejlődött alakban és jelentésben is, a Magyar Tájszótár stb. alapján. Az adatokat ellenőrizve és megrostálva közlöm (~ a megfelelés jele).

ábrázatlan: rút arcú, csúnya Udvhm. (Kel. Szék.-ben ismeretlen) ~ *ábrázatlan* (Palócság). Borsód m; Nógrád m: ua; illetlen, arcátlan Félegyháza, Nógrád m. MTsz. *ad, kiadja magát*: kialakul, kiformalódik Zala m. Túrje vid. ~ *kiaggya ammagát, csak légyön készönn egészen* (Erdővid. MTsz. Udvhm.) vö. **Benedek Elek**nél is így Nyr. 41: 312—3. | *alét* és *alít* Udvhm.: vél, gyanít; *nagyot alít* Székföld. = nagyra van, sokat képzel magáról ~ *nagyot állít* magáról, Sopron m. Beled MTsz. | *bézzene, bézzene* és *börzöne* Udvhm.: kender alja, hulladéka, utólja és *bézzenedik, bézzenködik, börzenkedik, mérgelődik* ~ vö. *berzenkedik*: ua. Bars. m. *börzenkedik* Vas m. Kemenesalja, Felső-Csallóköz, *börzenkődik* Nagykörös, *börzönkődik* Baranya m. Csúza, Szeged, Csallóköz, Nagykörös MTsz. | *bin-*

* Ld. Az udvarhelymegyei székelység és a nyugati magyarság nyelvi összefüggése (M. Nyelv XIII., 1917., 196—201, 225—235). Továbbá: *Szily-emlékkönyv* 1918., 102—103; M. Nyelv XV. 1919., 72—77.

csalék: összegombolyodott vlmi, csomósan megszáradt sár, ganáj Udvhm.; vö. alakváltozattal: *böncsölék*: Györm., *böncsölék* Csallóköz: ua.; *csömbölék*: csomó, Somogym., *csömbölék* ua. Zala m. és megszáradt sár, ganaj, Vasm. Kemenesalja, Csallóköz; aprólék, hulladék Kiskunhalas. (Kel. Szék.: *bincsök*). [Eredetére vö. *csombolék*: csomó Balaton mell., Szeged Csallóköz. MTsz. és *csimbók*,] | *biró* ~ *birákok* (falu előljárói) Udvhm. Farkaslaka saj. gy. ~ , ua. Győr vid., *birákok* Veszprémm. Csetény MTsz. | *bizony*, *ben*, *bien*, *bize*, *bizen* Udvhm. Homoród vid. *bon* és *abbiza* (az bizony) ~ *beon* Vasm. Vasvár, *bëon* Göcsej, *bion* Biharm. Székelyhid, (!) Sopronm., Kiskunhalas, Kecskemét, *bizë* Hetés Zalam. MTsz. | *bizott*: bizonyos (ëggy *bizott emböröm* Farkaslaka, *b. embërëm* Küsmöd saj. gy.) ~ *mögbizott*: bizonyos, *mögbizott asszon* Torontálm. Szaján (Szegedi település) MTsz. Régen, úgy látszik, általánosabban: *bizot Vramnak* 1547. (Leveles Tár 1: 43 Kapuvárból Sopronm.) *byzot wramnak*, u. akkor, uo. 48. (Baranyam.-ból), *bizott emberem* M. A.: NLI. (Pozsonym.) Okl. Sz. | *billëg* és *büllög* Udvhm.: ballag ~ *bilög* Göcsej, *billög*—*ballag* Szeged MTsz. | *celleng*: lassan megy, lóg Udvhm.: Bethlenfalva és Farkaslaka, saj. gy. (kel. szék.: *cilingëz* és *szilingëz* MTsz.): ~ *celleng* Csallóköz, *cellöng* Kecskemét uo.) [Tiszántúl: *csellëng* Szentés, *cselleg*, Hódmezövásárhely Csongrádm. MTsz.] *cinige* Udvhm. cinke és vékonytermetű vö. *cinöge* Somogym. MTsz. (Mint *kinyér*: kenyér Udvhm. Keresztúr vid. és Dráva mell. Eszék vid. Szeged vid. stb. MTsz.; ellenben Kel. Szék. Hszék. *cënëge*, mint uo. *kënyér*), [*cövek*] *cüvek* és *cüvek* Udvhm. Szólás: *veri a cüveköt* és *cüvekët*, á. é.: köhög ~ *cüvek* Szeged és Palócság: *cüek* Veszprémm., Somogym., Csurgó (*cüjek* továbbfejl. alak Somogy Szökedencs MTsz.) (Kel. Szék. *cövek* Hszék). | *cserény*: szobai kemence belső fala stb. Udvhm. (Kel. Szék.-ben ismeretlen.) ~ *cserény* Göcsej, Baranyam., *cserën* Felsősomogy, Balaton mell., *cserën*, *cserény* Félegyháza, Kecskemét, Kiskunhalas stb.: ma különböző jelentésű, vesszöböl font vmi. MTsz. | *csönkö* és *csönk*: kivágott fának a földből kiálló csutkója. Udvhm., ill. letörött ág ottmaradt darabja, uo. Küsmöd saj. gy. ~ vö. *csönköly*: 1. körtealakú disznócsont Vasm., Kemenesalja, Jánosháza, Veszprémm., Tolnam.), 2. összecsomósodott ször Györm. Pázmándhegy MTsz. | *csüd*, *csüg*; dögcson, hitvány hús Udvhm. ~ *csüd* Torontálm., Csóka stb. (Szegedi

telepítés); *csüg* Rábaköz, Kiskunhalas á. é. MTsz. | *Diafala* (< Dió-falva Udvhm.), *dia* (dió) Göcsej, Somogy, Baranyam, Ormányság, Dráva-fok stb. uo. — *gyenesdiás* Balaton mell. és — *fala* (= falva) D.-túl saj. gy. és MTsz. | *döglődik*: hever, lustálkodik (á. é.) Udvhm. ~ *döglődik*: döglőfélben van Tata vid., *még-döglődik*: megdöglök Dráva mell. MTsz. *életös* és *életés* életrevaló Udvhm. Zetelaka. ~ alakilag *életös*-kamra: hombár Somogy-m., Nemesdéd MTsz. | *fala* (= falva) vö, fennebb: *Dia-fala* a. | *vissza-felesöl* és *felesél* (*visszafelesött neköm, én pedig ismét balabbú felétem*) Udvhm., MTsz. *bal* a. | *é* (Kel. Szék.; visszafeleselt *neköm* ... *é*-zéssel és *l*-lel Dunántúl, különösen Alsódunántúl és Dráva mell. úgy *ö*-vel és szótagzáró *l* nélkül saj. gy. | *gyakor*: sűrű erdő és bokros hely. *Gyűrűs gyakor*. (hegyoldal neve) Udvhm. Medesér. ~ *Kis gyakor* (erdőnév) Zalam. Szentgyörgy völgye, MTsz. | [*Gyarlódik*] *gyallódik* (Gálffy S. Udvhm.), törli a fejét, töprenkedik, aggódik. ~ *gyállódik* Hontm. Ipoly völgye, Kovár vid. ua. jel. MTsz. | *gyepül*: gyepüt rak, Udvhm. *Bégyepülöm ezt a hejjet, hogy a marhák ne tuggyanák bémenni*, Sz-keresztúr vid. MTsz. ~ vö. *gyepü* Okl. Sz. pl. 1225.: *Gepu*, olv. *gyepü* C. L. D. 119. Dtúl, stb. Ma is *gyepü* Hegyalja, Palócság, *gyüpu* Göcsej, Balaton mell. stb.: eleven sövény MTsz- | *had*: család, nemzetség, Udvhm., Bibarcfalva saj. gy. ~ *had*: ua. Dtúl, Alföld, Palócság, Pápa vid., Nagykún-ság, Debrecen, Hevesm., Nógrád, Miskolc vid., Gömörm. MTsz. Somogym. Erdősokonya, Hajduszoboszló saj. gy. | *hadak útja* (ill. *hadakúttya*); tej-út (az égen) Székf., ~ régen Dtúl is 1055. (Tih. al. lev.) *hadu utu*: országút, hadút; már 1211.: *Hodút* (Pannh. Tih. ^{1/5}). 1345: *viam publicam hoduth vocatam* (Zala Okl. I.) 1417: *Haduth* (Pannh. Tib. ^{1/32}), Okl. Sz. | (*hadarít*) *még-hadaritt* Udvhm. (*hadaritsd még* Vadr. ~ vö. *hadarint* (bot-tal) Csallóközben is. MTsz. | *hadaró*: cséphadaró, Székf. ua. Vasm., Kemenesalja, Balaton mell. MTsz. | *hadaz*: veszekedik Udvhm. ~ ua. Vasm., Kemenesalja, Tolnam., Békésm., Szatmár, Zemplén, stb. MTsz. | *hadéz*: lármáz (*Ne hadézzatok*) Udvhm. ~ *hadáz*, Nagyszalonta, Nagyker, MTsz. | *hadnagy*: 1848 előtt a régi székely katonaság feje, dux, hauptmann (Okl. Sz.) ~ ua. á. é. nemesfalu bírása (1848) előtt Csallóköz, Pózsonym., Tárnok; uo. további jelentésváltozással Kecskemét, Kún-ság. MTsz. vö. a *had* szót is fennebb. | *hetevény*; fiastyúk csillagzat ~ *hetevény* ua. (Baranyam., Ormányság, MTsz.) (Kel.

Szék, *fiastyúk* és *fijas* saj. gy.) | *hiu*, *híju*: padlás Udvhm., Olasztelek stb. Kel. Szék.-ben is használt szó. a *hiba*-padláson ~ *hiu* Sopronm., Zalam., Sümeg vid., a *héba*=padláson Vasm. Őrsziget, *hiu* Göcsej, Somogym., Balaton mell., Tolnam., Baranyam., Ormánység, Csurgó vid., Veszprémm., Pápa vid., stb., *híju* Vasm., *hiba* Sopronm., Marcal. MTSz. | [*imely*] *iměj*, *imő* és *himő*: nyüves kelevény Erdővid. Udvhm. ~ *imöl* és *himöl* Fertő mell., *émöly* (*ly?*) Vasm. Ság MTSz. | *iratos*: 1. cifrára festett (*Szép iratos festött járom rajta* Udvhm. Vadr.) 2. faragásokkal, bevágásokkal cifrázott v. tarkázott (pl. pálca stb.) ~ vö. *leirat*: lefestett, *leiratom képedet* (Rábaköz) MTSz. | [*irt*] *orot* Udvhm. ~ *ort* Palócság MTSz. [*irtás*] *orotás*, vö. *ortás* Lonsonc és Gömörm. uo. *orotókapa* ~ *ortókapa* Gömörm., Abaúj-megye uo. | *kandicsál*: *kandikál* Udvhm. ~ *kandit*: tekint (*főlébredők*, *kanditok* — ő-zés is!) Kiskunhalas uo. | *mián*: miatt ~ *mián* Zalam. Hetés, Veszprémm. Csetény, Szatmárm., *mián* Hevesm; *miánnam*, -ad, -a Udvhm. ~ *mint* Veszprémm. Csetény. MTSz. (vö. MTSz. II. 233. is: *épusztútunk ... a némöt mián*: Udvhm., *mint* akár Dtúl pl. Somogy, Szásszó, saj. gy.) | *orr* > *ór* (*órokat*=*orrok*at Udvhm., Keresztúr vid.) ~ *orr*, *orra*, Fertő mell., *ortott estem* Vasm., *óron* Baja Csallóköz, *orros* Nagykúnság stb. MTSz. (Kel. Szék.-ben: *arr*, *arríkot* = *orr*, *orrukat*!) | *országol*: (*országoltat* ritk. Keresztúr vid.: útaztat) ~ *országol*, vándorol, országról-országra jár, Sopronm., Felsőszakony; *országunya emént*, *l* nélkül, *mint* Udvhm. is Keresztúr vid. MTSz. és saj. gy. | [*parázs*] *parazza*, *parázsa* Udvhm. Keresztúr vid., *porázsa* uo. Bethlenfalva ~ vö. *porázs* Göcsej, MTSz. (Kel. Szék. ritk., inkább *eleveⁿ szeⁿ* ~) | *pél*da: csúf, rút Homoród vid., *mint* (Kel. Szék. is.) ~ vö. *Te pél*da (Göcsej). *Te falu pél*dája (Sopron vid.) MTSz. | *pocita*: gyermekágyas asszonynak vitt eledel Udvhm.; ~ *paszita* Balaton mell.; Keszthely, Vasm. Kemenesalja, Somogym., Tolnam.; *pocita* Csallóköz, *pocéta* Esztergom: keresztelési vendégség MTSz. (Kel. Szék.-ben Hszéken ismeretlen. Ott *radina* divatol helyette.) | *siralmas* és *sirámas* (pl. *sirámas életbe, kegyelőmbe... vöszöm* Udvhm. MTSz. II. 107. *pél*da alatt) vö. *siralmas ház* halottas ház Balaton mell. MTSz. | *szesz*, *szész*, *szösz*: szín, ürügy, *annak a szeszivel*, *szészivel* v. *szöszivel* jött... *hogy ...* Udvhm. (Kel. Szék.-ben csak *szesz*) ~ vö. *Avval a szesszel ment oda* Vasm. Kemenesalja, *Avel e szesszel* Göcsej. Avval a *szesszé*

(*l* nélkül, mint Keresztúr vid.), *gyütt* Veszprémm. Csetény, *Avval a szösszel mönt* Somogym. Csurgó, *Avval a szesszel mēntem é* (*l* nélkül, mint Keresztúr vid.) Baranyam., Csúza stb. MTSz. | [*vagy*] *vaj* (Kel. Szék.-ben is így. ~ *vaj* Sopronm. Horpács, Csepreg, Répce vid., Rábaköz; Vasm., Körmend, Őrség, Szalafő, Hodos; Zalam. Göcsej, Hetés; Veszprémm.; Somogym. Szőke-denes, Nemesdéd; Fehérm. Csurgó MTSz. | (*vagy-vagy*) *vaj-vaj* Udvhm. (Kel. Szék. is így.) ~ ua. Veszprémm. Almádi, Szentkirályszabadja, MTSz.

*

Ime, ezek a tájszavak is — amelyek számát nagyra szaporíthatnók a MTSz. alapján — főként a nyugati magyarságban: Dunántúl, Csallóközben, Palócságban, Duna-Tisza közén és Dráva-melléken fordulnak elő, mint az udvarhelymegyei hangtani sajátosságok is. Ha vannak is alakban vagy jelentésben kisebbfokú eltérések, az is érthető, mint a rokon nyelveknél. Érdekes egy pár régi történeti kifejezés előfordulása is (*gyepül*, *had*, *hadakúttya* stb.), ami az árpádkori nyelvre megy vissza. Mindenesetre itt nemcsak véletlen egyezésekről lehet szó, hanem egykori megvolt és feltehető érdekes közösségekről; amikről majd más alkalommal szólok.

Dr. Erdélyi Lajos